

Марта Руденко, аспірантка

**Автор, читач і розповідач у новелі
М. Хвильового “Редактор Карк”**

Аналізуючи новелу М.Хвильового “Редактор Карк”, звернемо увагу на тип розповіді. Є.А.Іванчикова виділяє два його види: з ліричним оповідачем, коли об’єктом розповіді є сам оповідач: його думки, почуття; епічний, тобто центром повісткування є зовнішні об’єкти художньої діяльності (особи, факти, події) [2, 75]. У тексті Хвильового маємо справу з двома розповідними площинами: площиною епічного оповідача — автора і площиною історії — редактора Карка, яка цим наратором представлена. Під терміном “автор” розуміємо не титульного автора — М.Хвильового, а експліцитного автора — “фігуру в тексті” - розповідача, що належить до світу художньої вигадки, і який веде розповідь від першої особи [4, 165]. З 18-ти розділів новели він цілковито чи частково займає дванадцять. Присутність наратора маркується одразу ж у першому розділі: “Кожний браунінг має свою історію криваву і темну — у нас, на Україні...”, і завуальовано подає скупі інформації про себе: “У буржуа відбирали браунінги і вони плакали, а потім у нас одбирали, і ми не плакали...” [5, 137]. Отже, розповідач належав до повсталого пролетаріату. У 18-му розділі знаходимо ще одну невеличку деталь: “... редактор Карк думає, що я - parvenu”. А з уст редактора Карка це звучить так: “Ї нас жах - одні продаються, одні вискакують - темні, невідомі parvenu” (148). Логічно виведемо, що, мабуть, наратор виходець з “низів”, досяг досить-таки непоганого соціального становища та ще й працює на літературній ниві: “І читач творець, не тільки я, не тільки ми - письменники” (140). І, окрім того, він вважає себе літератором, що не належить до “просвітянської літератури” (140). Оце, мабуть, і усе, що ми знаємо про автора-оповідача.

Персонаж відкрито подає свою розповідь як літературну працю. Звідси - вживання фраз типу “моя новела”, “твір мій”, “А твір мій буде цілком художній...” (140). Під своєї творчості він називає новелою: “Новелу скінчено” (154), а щоб у читача не виникло сумнівів, підкреслює це неодноразово: “Проте це не щоденник - це справжня сучасна новела” (137).

Жанр новели визначається як невеликий прозовий твір про незвичайну життєву подію з несподіваною розв'язкою, йому властиві сюжетна однолінійність, зведення до мінімуму кількості персонажів [2, 78]. У цьому світлі історія редактора Карка набуває новелістичних ознак. Так само несподівано у фіналі є заява: “Любий мій читачу, це ж Карків щоденник (для того: розкрити природу типа), і тільки зрідка прориваюся я” (154). Але ця фраза стає вагомою для розуміння гри “автор-читач”, що ведеться в новелі “Редактор Карк”, є надзвичайно важливою для з'ясування авторського жанрового мислення. Митець застосовує форму щоденника, що допомагає йому вести діалог із самим собою, і який передбачає мінімальну наявність читача, і тому йде виклад найсокровенніших думок. Насправді навіть у найтаємничіших щоденниках вгадується присутність читача. У новелі нарація фрагментується і вставляється між різними частинами історії як більш чи менш безпосереднього репортажу. “Такою є звичайна практика в листуванні і щоденниках, а відповідно і в “романі в листах” чи розповіді у формі щоденника” [1, 228] .

Як і цьому жанру, новелі притаманна відвертість, на якій автор наголошує. Ситуація стає ще заплутанішою з появою 14-го розділу, який за структурою нагадує уривок з іншого тексту, чого автор і не заперечує: “Уривок із мого щоденника. Міркую про сучасну українську белетристику. Думаю так: іде доба романтизму. Хто цього не розуміє, багато втратить. Реалізм прийде, коли з рабфаків вийдуть тисячі, натуралізм — коли конче запаскудимо життя” (151). Ця деталь підкреслює відвертість автора з читачем.

Одразу впадає у вічі, що наратор над усе прагне, щоб його зрозумів адресат. Він постійно до нього звертається: “Мої любі читачі!” (140). 18-й розділ (останній) починається квазідіалогом автора з читачем: «Новелу скінчено... Що? Так скінчено...».

Тут же дійовими особами названі:

“1. Автор.

2. Читач” (154).

“Новеліст” прагне активного залучення рецепієнта до процесу творчості: “І читач творець, не тільки я. Я шукаю, і ви шукаєте” (140). Він вимагає пильної уваги до свого тексту використовує різноманітні прийоми для того, щоб читач зрозумів, що ж саме творець приховав у підтексті. На нашу думку, саме цим можна пояснити власне наявність автора-розповідача і, особливо, появу деяких розділів:

“На подальшім розділі мій читач зупиниться і продумає те, що він прочитав. Ах, як радісно блукати невідомими чебрецевими шляхами”(7-й розділ).

“Для живої мислі читачевої” (8-й розділ).

Наратор вимагає від адресатів у першу чергу інтелектуальної праці над тим, що написано, і намагається активізувати увагу через своєрідне загравання з читачем, ніби не довіряючи йому і водночас заохочуючи до подальшої співпраці: - “Мої любі читачі! — простий і зрозумілий лист. Я боюсь, що ви мою новелу не дочитаєте до кінця. Ви в лабетах просвітянської літератури. І я поважаю” (140). Розповідна стратегія автора спрямована проти примітивної літератури (що суголосно з позицією самого М.Хвильового), для якої тип редактора Карка (читай - М.Хвильового) є виключенням. Проте таких людей було надто багато у перші пореволюційні роки, на чому і наголошує “новеліст”. Цей експліцитний читач, наявність якого неодноразово декларується в тексті, часто виступає об’єктом письменницької іронії. Зазначені в останньому розділі як дійові особи — “Автор” і “Читач” свідчать, що текст історії редактора Карка є ключем, кодом до письменницького послання.

Довіра до читача виявляється ще й у тому, що він разом з автором проходить етапи творення художнього полотна. Це підкреслює точне називання письменником дати початку роботи: “3 березня року нашого п’ятого... а взагалі-1922-го”. Час історії охоплює доволі точно вказану послідовність подій: “холодний ранок 1905 року чи 1906-го; “3 березня... 1922-го”, “Центральна рада, Трудовий конгрес” (1917), “Це було три роки тому” (1919), “Великодні свята” (1 травня 1922); тобто маємо епізоди з 1905-22 років (у формі точкових аналепсисів), а також більш детально — березень, квітень, травень 1922 року. Основу історії становлять декілька днів з життя редактора Карка, протягом яких читач відкриває для себе зміст трагічного життя головного героя аж до його самогубства.

Особистість Карка розглядається з різних точок зору (у сусунках з Цікідем, Нюсею, через внутрішні монологи), але не показується в розвитку. Аналіз головного героя відбувається в єдиному хронологічному плані, з мінімальними посиланнями на минуле. Це своєрідний психологічний репортаж - показ трагедії людини, котра брала найактивнішу участь у революційній боротьбі, але в радянський час виявилась непотрібною, незрозумілою, нездатною пристосуватись, мало того - ворожою, а отже, - приреченою на знищення. І тут у змістовій структурі виявляються спільними деякі моменти автобіографізму, особливо коли брати до уваги факт самогубства М.Хвильового.

Розповідний акцент подається так, що в центрі уваги письменника не стільки внутрішній світ розповідача, не стільки його художній образ, скільки зображувані через призму його сприйняття долі редактора Карка та інших персонажів. У творі розповідач — з'єднувальна ланка між частинами сюжетної лінії “новели” в новелі. Перебуваючи у двох наративних площинах експліцитний автор не роздвоюється. Його стильова позиція наскрізна для усього тексту. Змінюється хіба що тон: іронічний, ущипливий, роздумливий, самозаглиблений в авторському слові і серйозний, зосереджений у “новели”. Наратор накладає певний відбиток на мовлення — воно повне прикмет невимушеної розмовності і живої експресії (“провірте!”, “зауважте”) і має діалогічну націленість, тобто очікується реакція читача. Інтелектуальне коментування насичене ідеями, роздумами, умовиводами. “Історична справка: великий соціалістичний революції завжди бракувало на талановитих поетів-агітаторів, а халтурили всі, за гонорар. Як мені тяжко писати про халтуру, я дивлюсь у майбутнє, я звертаюсь до нащадків: заплюйте темну тінь моїх сучасників від халтури” (144).

Мовлення редактора Карка є “нестилізованим”, оскільки не вироблялося спеціально, тому в ньому легко впізнаються думки самого письменника: “Григорій Савич Сковорода - так російська інтелігенція любить: Григорій Савич..., Тарас Григорович. І єсть у цьому якась північна солодкість, упертість, і калузькі нетрі, і Іван Калита, і московська сила - велика, велетенська, фатальна, від варязьких гостей іде” (138). Тобто виражається не тільки стильова, а й ідейно-змістова позиція автора. Це зближення в стилі оповідача й авторської літературної розповіді дозволяє виявлятися ідеологічній позиції

власне Хвильового. Крізь спокійне і ніби відсторонене ведення розповіді (в історії редактора Карка) часто прориваються авторські репліки, повні експресії, внутрішнього болю. В них, без сумніву, чути голос власне письменника: “Невже я зайвий тому, що безумно люблю Україну ? ” (152).

Отже, кожен текст має свого адресата.

У цій новелі автор-розповідач звертається до свого читача-моделі - експліцитного читача, звертається до нього іронічно, саркастично, часом повчально, часом улесливо. Але це гра-спосіб, який обрав М.Хвильовий, щоб фізичний читач зрозумів його авторську стратегію. І зробити це можна лише у контексті інших творів М.Хвильового (особливо памфлетів), а також крізь призму нерозривної єдності: автор-наратор-читач.

Література:

1. Женетт Ж. Фигуры III : Повествовательный дискус.- М.: Издательство им.Сабашниковых, 1998.- С.228.
2. Иванчикова Е.А. Автор в повествовательной структуре исповеди и мемуаров (на мат.произвед. Достоевского) // Язык как творчество.- М., 1996.- С.250-255.
3. Літературознавчий словник-довідник. / Р.Т. Гром’як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
4. Современное зарубежное литературоведение / страны Западной Европы и США / : концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник.- Москва : Интрада-ИНИОН, 1996.- 318 с.
5. Хвильовий М. Твори: У 2 т.- К.: Дніпро, 1990.– Т.1. – С. 137. Далі в тексті вказуємо лише сторінку.